

ROBERTAS PUKENIS

Vytauto Didžiojo universitetas

TEISĖS VAIDMUO IŠSAUGANT TAUTINĮ TAPATUMĄ GLOBALIZACIJOS SĄLYGOMIS

The Role of Law in the Preservation of National Identity
in the Circumstances of Globalization

SUMMARY

In this article I investigate globalisation and its challenges to small nations. By increased economical administrative cooperation, blocks of nations unite either existing economic zones or create new zones. EU formation and the expansion of NATO block, to certain extent, can be adjusted to the globalization of the new world.

Together with economical interests of states, globalization touches other spheres of the society: national internal policy, education, mass media, the policy of family, migration. The birth rate in families in such big nations as Germany, France, and Italy is small. If numerous Italians, French, Polish, and Russians are worried about constantly decreasing numbers of inhabitants, then no doubt that small nations are in danger of assimilation.

SANTRAUKA

Šiame straipsnyje norėtysi pasvarstyti apie mažų tautų išlikimą sudėtingame globalizacijos procese, nagrinėjant ne tiek Europos Sąjungos teisinę sistemą, kiek atkreipiant dėmesį į mažų tautų nacionalinį tapatumą. Pamėginkime suvokti, kiek teisė gali prisidėti išsaugant Lietuvos tautinį identitetą XXI a. Europos Sąjungos (ES) kontekste ir koks teisės vaidmuo, puoselėjant nacionalinę kultūrą.

Globalizacija, pajungdama ekonominius tarpvalstybinius interesus, paliečia ir kitas visuomenės sritis: nacionalinę vidaus politiką, švietimą, žiniasklaidą, šeimos politiką, migraciją. Jau dabar Vakarų Europoje vyksta aiškūs demografiniai pokyčiai. Kai kuriuose Prancūzijos miestuose jau gyvena ketvirtadalis islamo išpažinėjų. Islamas yra antroji religija Prancūzijoje, Italijoje, Vokietijoje. Iš kitų valstybių at-

RAKTAŽODŽIAI: tautinis tapatumas, teisė, globalizacija.

KEY WORDS: national identity, law, globalization.

vykę emigrantai padidina gyventojų skaičių, bet ne savos nacijos sąskaita. Ir didelėse tautose, kaip Vokietijoje, Prancūzijoje, Italijoje gimstamumas šeimoje yra mažas, neduodantis prieauglio. Jeigu skaitlingiems italams, prancūzams, lenkams, rusams tenka susirūpinti nuolat mažėjančiu gyventojų skaičiumi, tai juo labiau mažoms tautoms gresia asimiliacijos pavojus.

IVADAS

Šiame straipsnyje norėtusi pasvarstyti apie mažų tautų išlikimą sudėtingame globalizacijos procese, nagrinėjant ne tiek Europos Sąjungos teisinę sistemą, kiek atkreipiant dėmesį į mažų tautų nacionalinį tapatumą. Pamėginkime suvokti, kiek teisė gali prisidėti išsaugant Lietuvos tautinį identitetą XXI a. Europos Sąjungos (ES) kontekste ir koks teisės vaidmuo, puoselėjant nacionalinę kultūrą.

Tautinis tapatumas neatsiejamas nuo nacionalinės kultūros. Tauta save išreiškia, gyvena ir nepraranda savasties tik kurdamą nacionalinę kultūrą. Kur žmogus begyventų, jis nori pažinti savo tautos kilmę, istoriją, gimtąją kalbą, ir žemę – Tėvynę. Jis nori būti tuo, ką Dievas įdiegė į asmens prigimtį, t.y. tautinį tapatumą.

Nacionalinį tapatumą geriausia apibūdina kultūra, kurią sudaro mokslas, menas, religija, tautinių papročių ir kalbos puoselėjimas, taip pat nacionalinių ir religinių mažumų teisių apsauga. Kultūrą suvokiame kaip buvimo erdvę, o visą žemę – kaip mažą žmonių planetą.

Kiekvienas valstybės ar visuomenės veikėjas privalo turėti tautos išlikimo strategiją. Tauta, kaip ir žmogus, turi prigimtine teisė būti laisva, pati suformuoti savo valstybės modelį ir likimą.

Mažų tautų istorija dažnai būna išmarginta kraujo dėmėmis. (Lietuva Rusi-

jos carų buvo okupuota 124 metus, o atgavusi nepriklausomybę 1918-aisiais, tik 22 metus tegalėjo laisvai kurti gyvenimą. 1940 metais – Stalino ir Hitlerio susitarimu – vėl buvo okupuota. Tik 1990 metais Lietuva, Latvija ir Estija pajėgė išsivaduoti iš pačios galingiausios ir nuožmiausios imperijos – Sovietų Sąjungos).

Kas sugriovė komunistinę sistemą, viešpatavusią pusėje Europos ir tose šalyse išpaudusią savo charakterį? Objektivos ir subjektyvios priežastys. Ypatiną vaidmenį sugriaunant Berlyno sieną atliko JAV prezidentas Ronaldas Reiganas (Ronald Wilson Reagan), Popiežius Jonas Paulius II ir Lenkijos prezidentas, Nobelio taikos premijos laureatas bei *Solidarumo* lyderis Lechas Valensa (Lech Wałęsa).

Svarbiausios priežastys, sugriovusios sovietinį bloką, buvo nacionaliniai judėjimai ir religijos atgimimas, tautų laisvo apsisprendimo siekiai ir stiprėjanti žmogaus teisių apsauga, centralizuota ir planinė valstybės ekonomika (laisvos rinkos nebuvimas), taip pat karinis lenktyniavimas, reikalavęs milžiniškų biudžeto lėšų. To rezultatas – skurde skendinti liaudis ir partinė nomenklatūra, turtais ir prabanga kartais lenkianti kapitalistus. Socialistinio realizmo atstovai siekė užvaldyti visas žmogaus kūrybos sritis, paversdami Sovietų Sąjungą kul-

tūriškai bevaise ir atsilikusia kaip trečiojo pasaulio šalį. Teisės nesilaikymas Sovietų Sąjungoje ją ir sugriovė.

Socialistinio lagerio pagrindinis dėsnis buvo valstybės viršenybė, kada žmogus tarnauja valstybei. (Žuvo milijonai, o lagerių nebeliko nė pėdsakų; Kremlius kelias dienas bandė nuslėpti Černobylio avariją, nepaisydamas gausiai sklindančios radiacijos ir kt.).

Tuo tarpu demokratiname pasaulyje vyrauja dėsnis, kad valstybė privalo tarnauti žmogaus gerovei, o įstatymas – saugoti teisingumą ir gėrį. Laikydamosios šio principo, dabar vienijasi Europos tautos, turinčios skirtingą

istorinę patirtį, ekonomikos lygį ir kultūrinį paveldą. ES Konstitucijos preambulėje sakoma: „Europos Sąjungos veikla turi tarnauti žmogui, atsižvelgiant į būtinybę Europos integracijos procesą ir Europos institucijų funkcionavimą padaryti efektyvesniais, skaidresniais ir suprantamesniais Sąjungos piliečiams“...

Tad šio straipsnio objektas yra tautinio tapatumo globalizacijos sąlygomis nagrinėjimas. Keliami uždaviniai: pateikti globalizacijos sampratą, atskleisti, kas jungia Europos tautas, ką neigiamo atneša euroskepticizmas esančių pavoju akivaizdoje?

1. GLOBALIZACIJOS SAMPRATA

Kas yra globalizacija? Lotyniškai *globalis* reiškia žemės rutulį, visuotinumą. Globalizacija jau seniai buvo vykdoma Maskvos Kremliaus politikoje, valdant visą Varšuvos Pakto bloką, įkurtą 1954 m. Nepriklausomų socialistinių valstybių suverenitetas buvo ribotas, nustatyta jų užsienio politikos kryptis. Nė viena valstybė negalėjo išstoti iš Varšuvos Pakto arba iš esmės pakeisti valstybės santvarką. Vengrijos sukilimas pasukė kraujyje 1956 metais. Tragiškai nuslopinamas 1968-ųjų Prahos pavasaris. Viskas buvo kontroliuojama iš vieno centro – Tarybų Sąjungos Komunistų Partijos (TSKP) politinio biuro. Taip pat per Ekonominę Savitarpio Pagalbos Tarybą (ESPT) buvo apjungiamas socialistinių valstybių ekonomika, – tai ryškiausia globalizacijos forma. Atremti šią grėsmingą Kremliaus ekspansiją 1949 m.

buvo sukurta NATO, kuri apsaugojo Europą nuo karo, nes kiekvieną dieną sovietinė kariuomenė galėjo pajudėti „vaduoti“ Vakarų Berlyno... 1951 m. balandžio 18 d. Paryžiuje pasirašyta deklaracija, įsteigiant Europos Anglių ir Plieno Bendriją. 1957 m. kovo 25 d. įsteigtos dar dvi Europos bendrijos – Europos ekonominė bendrija ir Europos atominės energijos bendrija (Euratomas). Iš šių trijų organizacijų, 1992 02 07 pasirašius Maastrichto sutartį, įsigaliojusią 1993 m., buvo sukurta Europos Sąjunga.

Terminas „Europos Sąjunga“ pradėtas oficialiai vartoti nuo 1993 metų.

ES sudaro Airija, Austrija, Belgija, Bulgarija, Čekija, Danija, Didžioji Britanija, Estija, Graikija, Ispanija, Italija, Kipras, Latvija, Lenkija, Lietuva, Liuksemburgas, Malta, Nyderlandai, Portugalija, Prancūzija, Rumunija, Slovakija, Slo-

vėnija, Suomija, Švedija, Vengrija, Vokietija – iš viso 27 valstybės, kurios užima 4, 326 mln. km² kontinento teritorijos ir turi apie 496 mln. gyventojų.

Kokie gi yra suvienytos Europos tikslai XXI a?

- Derinti ir vesti bendrą užsienio ir saugumo politiką, bendradarbiauti teisingumo ir vidaus reikalų srityse;
- užtikrinti savo gyventojams taiką, gerovę ir stabilumą;
- suvienyti žemyno tautas ir žmones;
- užtikrinti gyventojų saugumą;
- skatinti darnų ekonominį ir socialinį bendradarbiavimą ir raidą;
- spręsti globalizacijos problemas ir išsaugoti Europos tautinę įvairovę;
- puoselėti bendras europiečių vertybes, tokias kaip tvarioji raida ir nepažeista aplinka, žmogaus teisių ir socialinės rinkos ekonomikos principų laikymasis¹.

ES valstybės drauge gali drąsiau ir efektyviau imtis svarbių viso pasaulio, o ypač Europos reikalų tvarkymo, veiklos iniciatyvų, numatytų 2002 m. Johanesburgo Pasaulio viršūnių susitikime: tai energijos ištekliai, maisto saugos „atsaragumo principas“, etiniai biotechnologijų aspektai ir aplinkos apsauga – būtinybė saugoti nykstančias faunos bei floros rūšis. Per 50 metų ES institucijos išstobulino aiškią programą – poziciją paprastiems žmonėms svarbiais klausimais. Saugi, suvienyta Europa tarsi atkartoja Jungtinių Tautų Organizacijos (JTO) įstatų įžanginių žodžių dvasią: „...vėl įtvirtinti tikėjimą pagrindinėmis žmogaus teisėmis, jo kaip asmenybės orumu bei vertingumu, lygiomis vyrų ir moterų, taip

pat didelių ir mažų tautų teisėmis...“²“ Suvienyta Europa dabar taria žymiai svaresnę žodį, turi daugiau įtakos priimant lemiamus sprendimus. ES yra viena svarbiausių pasaulio prekybos partnerių, todėl turi lemiamą balsą tarptautinėse derybose, tarkime, 149 šalis vienijančioje Pasaulio prekybos organizacijoje (PPO), ar įgyvendinant Kioto protokolą dėl oro užterštumo ir klimato kaitos.

ES tikslai yra gražūs ir teisingi, bet kiek jie įgyvendinami praktiškai? Dažnai vienos valstybės gyventojų laikyvena, politikų nevieningumas pakenkia arba apsunkina bendro tikslo siekimą – kokybinį ir kiekybinį ES augimą, kad būtų suformuota stipri, tarsi federacinė, valstybė. Kontinentas, kuriame įvyko du pasauliniai karai, išlaikęs politinių judėjimų bei konfesijų įvairovę, yra labai skirtingas, palyginus su JAV, kurias įkūrė to paties likimo, net kalbantys ta pačia kalba 13-os kolonijų gyventojai.

Deja, nepaneigsime, kad ir šioje, gana demokratiškai formuojamoje sandraugoje, tarp valstybių vyksta interesų kova. Antai Prancūzija ir Vokietija pritarė Rusijos pozicijai dėl JAV karo Irake, o Anglija liko ištikima Vašingtono sąjungininkė! Greičiausia ir šiuo atveju užsienio politiką diktuoja ekonominiai sandėriai, užsakymai. Senas posakis „vienybė – galybė“ šiandienos europiečiams turėtų būti aktualesnis negu bet kada anksčiau.

Norisi iš karto pabrėžti, kad ES globalizacija, ta gerąją prasme, privalo vykti, nes susiskaldžiusi Europa nepajėgs konkuruoti su Kinijos, Indijos augančiomis galiomis, viena neįveiks plintančio terorizmo, kuris vis labiau taikosi į Europos krikščioniškąją kultūrą.

Šių dienų pasaulyje pastebime dvi pagrindines tendencijas: globalizacijos ir antiglobalizacijos. XXI a. didesni ekonominiai laimėjimai bei pažanga, pasaulio saugumo užtikrinimas galimas tik labiau sutelkus ir suvienijus valstybių pastangas. Nusikalstamam pasauliui kontroliuoti irgi reikia sutelktų tarpvyriausybinių pastangų bei bendradarbiavimo. Globalizacija siekia apjungti ekonomiką, žmonių ir išteklių resursus. Besiformuojantys nauji blokai dažniausiai suvienija esamas arba sukuria naujas ekonomines zonas stiprėjančio ekonominio administracinio bendradarbiavimo formomis. ES suformavimą, NATO bloko išplitimą tam tikru požiūriu irgi galima priskirti prie naujo pasaulio globalizavimo.

Šiandien mažos tautos yra likimo įterptos į globalizacijos kontekstą, kai daugelis svarbių vienos valstybės institucijų sujungiamos ir tampa pavaldžios tarptautinėms struktūroms. Kai valstybės tampa vis labiau priklausomos tarpusavyje ir atsiranda vis įvairesnių bendravimo formų, pasaulis darosi vis mažesnis. Ekonominės Bendrijos sutarties 43 (buv. 52) straipsnis garantuoja dirbančiųjų ir bendrovių galimybę laisvai įsisteigti ES valstybių teritorijoje, ty. jie patys laisvai pasirenka savo gyvenimo ir veikimo vietą ES³. Trys direktyvos: laisvas asmenų judėjimas (EBS 39–42), teisė steigti įmones (EBS 43–48) ir teisė teikti paslaugas (EBS 49–55) dar labiau skatina žmonių judėjimą Sąjungoje. Svarbiausia, kad *Deklaracija dėl su Pagrindinių teisių chartija susijusių išaiškinimų* (2006 10 23) draudžia užsienyje dirbančių asmenų diskriminaciją dėl pilie-

tybės, įsidarbinimo, darbo sąlygų ir darbo užmokesčio. Kuo atviresnės sienos, kuo mažesni barjerai tarp valstybių, tuo gyvybingesnis ekonominis potencialas, o tautų ir žmogaus gyvenimas – pažangesnis. Tiesa, galima suabejoti, ar žmonės, ką tik išėję iš sovietinio bloko ir neperpratę laisvos rinkos dėsnių, sugebės pasiekti tokių pat rezultatų versle, kaip tie, kurie laisvos rinkos sąlygomis normaliai dirba jau 50 metų? Tad ES institucijos teikia pagalbą, padedančią naujokams pasivyti senąsias nares.

Interneto svetainėje primenama, kad ES valstybių narių piliečiai gali keliauti, gyventi ir dirbti bet kurioje Europos vietoje. Taigi piliečiai yra supažindinami su visomis galimybėmis, kad jie pasirinktų ir galėtų versle kuo efektyviau pasinaudoti savo talentu ir turimu kapitalu. Esant „atviroms sienoms“ kiekvienos valstybės žmonės turi vienodą teisę išvažiuoti ir legaliai įsidarbinti už Tėvynės ribų, turėti socialines garantijas ir drauge gyventi kultūrinį gyvenimą savo naujo likimo žemėje. Maždaug pusė išvykusių lietuvių pasiliks svetur visam laikui, su svetimtaučiais sukurdami šeimas ir niekada nebesugrįš į savo Tėvynę, nes žmogui įgimta ieškoti, kur geriau. Taip mažos tautos be jokios prievartos gali iširti didelių valstybių plotuose⁴. Per septyniolika nepriklausomybės metų išvyko apie 0,5 ml. Lietuvos piliečių, o sugrįžo tik 80 000. 2006-aisiais, Lietuvą paliko 27,800 gyventojų⁵. Jau dabar Lietuvos demografinės krizės pasekmės yra tragiškos.

Globalizacija kelia įvairaus pobūdžio problemų. Vytauto Didžiojo Universite-

to Socialinio Darbo Instituto mokslinis bendradarbis Gedas Malinauskas atliko tyrinėjimus Kauno mieste ir atskleidė iki šiol neįvardytų problemų, tai: „abiejų partnerių išvykimas, vaikus paliekant globoti artimiesiems, daugiausia seneliams“. Pasak Malinausko, „sutuoktiniai išvyksta nepasiruošę išsiskyrimui, – tarp pačių partnerių ir tarp tėvų – vaikų ky-la psichologinių bendravimo sunkumų.“⁶ Trečdalis respondentų tyrėjui teigė, kad „dirbti svetur buvo sunku tiek fiziškai, tiek emociškai, o ketvirtadalis pajuto neigiamą darbo migracijos poveikį šeimai. Dalis lūkesčių nėra patenkinami ne tik dėl darbo ir gyvenimo sąlygų, bet ir dėl patirtų sunkumų sugrižus.“⁷

Kai didelė dalis Lietuvos gyventojų išvyko į užsienį, atsivėrė ir dvasinė tuštuma. Štai kaip situaciją apibūdina prof. O. Voverienė: „Nebeliko Lietuvoje lietuvių tautos. Nebeliko jos valios... Pažeista pusiausybra tarp valdžios ir tautos.“⁸

Vakar totalitariniai režimai vienaip žlugdė asmens brandumą ir nacionalines tradicijas, šiandien, mums esant ES, tautinis tapatumas susiduria su kitokiais pavojais. Ne vienas intelektualas pastebi, kad nacionalinio tapatumo kūrimas tapo gyvybiškai svarbiu.

„Atgavus nepriklausomybę, visuomenė tikėjosi savos nacionalinės valstybės kūrimo, kuris apimtų ir nacionalinio tapatumo tvirtinimą. Tačiau valstybė iš esmės buvo atskirta nuo nacionalinio turinio, o valstybės institucijų vardą ėmė lemti euointegracinių procesų nustatytos gairės.“⁹

„Materialinis pagrindas suardytas, suverenitetas ir nepriklausomybė panai-

kinti, politinė klasė išbraukta – tad nacionalinė valstybė tampa paprasta megakompanijų apsaugos tarnyba... Naujesiems pasaulio šeiminkams nebėra reikalo tiesiogiai valdyti. Nacionalinės vyriausybės įpareigojamos administruoti reikalus jų naudai.“¹⁰

Globalizacija, pajungdama ekonominius tarpvalstybinius interesus, paliečia ir kitas visuomenės sritis: nacionalinę vidaus politiką, švietimą, žiniasklaidą, šeimos politiką, migraciją... Jau dabar Vakarų Europoje vyksta aiškūs demografiniai pokyčiai. Kai kuriuose Prancūzijos miestuose jau gyvena ketvirtadalis islamo išpažinėjų. Islamas yra antroji religija Prancūzijoje, Italijoje, Vokietijoje. Iš kitų valstybių atvykę emigrantai padidina gyventojų skaičių, bet ne savos nacijos sąskaita. Ir didelėse tautose, tokiose kaip Vokietija, Prancūzija, Italija, gimstamas šeimoje yra mažas, neduodantis prieauglio. Jeigu skaitlingiems italams, prancūzams, lenkams, rusams tenka susirūpinti nuolat mažėjančiu gyventojų skaičiumi, tai juo labiau mažoms tautoms gresia asimiliacijos pavojus.

Netinkama emigracinė politika kelia įtampą visuomenėje, o kai kuriose šalyse – nesveikas nacionalistines apraiškas: neapykantą emigrantams, riaušes, namų padeginėjimus. Istorija moko, kad kosmopolitizmas, kurį dažnai norėtų įtvirtinti ES ideologai, gali lemti kraštutinių nacionalistinių judėjimų, žalingų ES atsiradimą. Kas nori sukurti Europos pilietį be tradicijų, be religijos, – gali išardyti pačią Europos Sąjungą. Todėl sąvokos Tėvynė, tauta, tėviškė, tautinės ir religinės tradicijos, kalba, istorinės ištakos, na-

cionalinės kultūros puoselėjimas negali išnykti. Kai kurie ES politikai, įvedę Europos piliečio sąvoką, privalo neužmiršti prigimtinės teisės dėsnio, kad jeigu žmogus nemylės savo tėviškės, tai jis nesugebės įvertinti ir branginti kitų tautų dvasinio paveldo, nesugebės būti tolerantiškas, priimti kitaip mąstantį. Kiekvieno žmogaus teisė ir pareiga ugdyti savo nacionalinę kultūrą: kalbą, papročius, išpažinti savo religiją. Būdamas tuo, kuo esi, galėsi įvertinti ir kitos tautos dvasinius bruožus, būti atviras kitoms kultūroms, demokratiškas ir tolerantiškas.

ES yra teisinių valstybių sandrauga, o bet kokia teisinė valstybė neatima iš žmogaus laisvių, netgi jas užtikrina tiek individui, tiek atskiroms bendruomenėms. Ir tik sąmoningas žmogus sugebės pasinaudoti teikiamomis teisėmis, nepažeisdamas valstybės įstatymų.

Teisę mes suvokiame kaip sistemą taisyklių, nurodančių, kaip gyventi, saugančių visuomenę ir kiekvieną žmogų nuo blogio. Teisė lemia valstybės tobulėjimą, išvengiant konfliktų, apibrėžiant ir jungiant bendram tikslui visus piliečius bei gerbiant kiekvieno asmens laisvę. Ir jeigu tai sudėtinga padaryti vienoje valstybėje, – dar sunkiau, kai susijungia 27 valstybės. Todėl būtina ir svarbu,

ypač didesniuose ES miestuose, steigti įvairių centrų, kuriuose specialistai tartų, teiktų informaciją apie ES struktūras, užsienio ir vidaus politiką, kultūrinį bendradarbiavimą, paramą ekonominei plėtrai, paveldo išsaugojimą ir panašiai, kad tarp tautų gimtų, susiformuotų kiek galima didesnis tarpusavio ryšys¹¹.

ES taps tvirtesnė ir bus labiau užtikrinta dėl ateities, jei sugebės išspręsti nacionalines problemas. Jeigu visa jos teisinė sistema pajęgs padėti atsikratyti nesveikų nacionalistinių apraiškų, radikalų antiglobalių tendencijų, o kartu – kiekvienos valstybės vyriausybės politika skatins bei puoselės nacionalinį piliečių identitetą, drauge skiepydama atvirumą Europos tautų vienybei.

Po ilgų studijų ir kankinamai sunkaus svarstymo, po subjektyvių abejonių ir objektyvių priekaištų nagrinėjimo, drįstu ištarti, kad Europos integracijos procesas nenustelbė įvairiaspalvio europiečių gyvenimo būdo, tradicijų ir kultūrų. Iš tiesų, įvairovė yra viena pagrindinių ES vertybių. Vienos ar kitos tautos nykimas yra jos pačios problema – nesugebama savęs išsaugoti, neturima lyderių, nemokama pasipriešinti neigiamiems faktoriams. Tad kokios gi tos vertybės, kurios jungia Europos tautas?

2. KAS JUNGIA EUROPOS TAUTAS?

A. Teisė

Europos Sąjunga – tai precedento neturintis tarptautinės teisės darinys: valstybės išsaugo savo nepriklausomybę ir drauge žmonės laisva valia iš dalies apriboja valstybės suverenitetą. O ES

Konstitucijos 57 str. aiškiai pasakyta, kad „Sąjungos teisė yra viršesnė už nacionalinę teisę.“ Taip kuriamos tarsi Jungtinės Europos Valstybės federacijos forma, nors federacinės valstybės sąvokos griežtai taikyti negalima.

ES kuriama vadovaujantis tarptautinės teisės normomis ir dėsniais, paskui susidaro Europos Sąjungos teisinė sistema. Ją paprastam žmogui sunku iki galo suvokti. Tačiau tai, kas daroma sudėtingame valstybių veiklos procese, būtina suprasti kuo didesnei daliai piliečių – vieningos Europos būtinumą, tai reiškia ir ekonominę plėtrą, ir visų tautų gerovę, kultūrinį bendradarbiavimą bei taiką, apsisaugant nuo bet kokių išpuolių ir iš bet kur... „Totalitarizmo baimė išnyko, tačiau jos vietoje dygsta kitos baimės, kurių negalima iš anksto numatyti. Net Bažnyčiai ši padėtis yra visiškai nauja. Komunizmo priespauda jai rodė kelią, suteikė tikrumo jausmą, kuris šiandien byra“, – sakė arkivyskupas Karlas Maria Martini (Carlo Maria Martini)¹².

Pirmoji sąlyga kiekvienai naujai kandidatėi – būti teisine ir demokratine valstybe. Teisinė tai – teisėti rinkimai, žmonių išrinkta teisėta valdžia, trijų valstybės funkcijų (įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės) atskyrimas, pagarba žmogaus teisėms, nacionalinių ir religinių mažumų teisių apsaugojimas. Geri santykiai su kaimynais. Nors „gerus santykius“ reikėtų suprasti reliatyviai. Latvijos santykiai su Rusija nebuvo geri, bet jai niekas nesutrukdė tapti ES nare. Kandidatė, turinti teisinės valstybės bruožus, kurios piliečiai plebiscito būdu pritarė narystei, patenka į ES.

Svarbiausios ES sutartys yra Romos sutartis, Suvestinis Europos aktas, Maastrichto ir Amsterdamo sutartys, kurios tapo pagrindiniu ES formavimosi ir bendravimo teisiniu pagrindu. ES narė – tai

valstybė, pasirašiusi Europos Bendrijų steigimo ir ES sutartis. Kitos, nebuvusios tarp valstybių – steigėjų, pasirašė įstojimo sutartį ir tuo pačiu prisijungė prie visų ankstesniųjų sutarčių. Prieš įstojant į ES kiekvienai valstybei teko „pritempti“, pakeisti, suvienodinti įstatymus, kad nacionalinė teisinė sistema atitiktų jau esamos suvienytos Europos teisinius kriterijus.

Tai atveria milžinišką erdvę, kurioje asmuo ir tautos gali realizuoti savo ekonominius, politinius, kultūrinius siekius. Yra labai daug privalumų: laisvas žmonių, prekių, kapitalo ir paslaugų judėjimas – visa tai atveria žymiai didesnes galimybes kiekvienos valstybės ekonomikai. Bendra ES užsienio politika ir karinė galia, vienoda muitų sistema leidžia sukurti Europos tautų laisvą sandraugą. Lieka pats didžiausias uždavinys – sukurti laisvą, už savo valstybę atsakingą žmogų, kuris savo siekiais ir dvasia priklausytų vienai didžiulei formuojamai Europos Valstybei ir tuo pačiu pasilyktų ištikimas tautos nacionalinei kultūrai, neprarastų tautinio tapatumo.

ES valstybės susitarė dėl ES Konstitucinės sutarties pagrindinių normų. Dabartinę ES Konstitucijos sąrangą sudaro sutarčių įvairovė. Ji sudėtinga ne tik dėl Maastrichto sutartimi įvestos „ramsčių“ struktūros, bet ir dėl daugkartinio trijų Europos Bendrijų steigimo sutarčių keitimo ir papildymo. Pradžiam buvo padaryta Amsterdamo sutartimi – panaikintos pasenusios nuostatos, suvienodinta terminologija, padaryta patikslinimų ir pagaliau pakeista ES ir EB sutarčių straipsnių numeracija.

Naująjį dokumentą sudaro apie 400 puslapių. Konstitucinė sutartis arba ES Konstitucija, ES Vadovų Tarybos buvo priimta 2004 m. birželį. Kiekviena valstybė privalo sutartį ratifikuoti. Kai kurios ES šalys numatė rengti referendumus dėl Konstitucinės sutarties. Lietuvos Parlamentas referendumo atsisakė. Numatoma, kad sutartis įsigalios 2009 metais. „Konstitucine sutartimi siekiama sujungti iki tol galiojusias steigiamąsias sutartis, sukurti vieningą, aiškesnį dokumentą, nustatantį mažiau sudėtingas procedūras, leidžiantį lengviau priimti sprendimus“, – teigia buvęs euroderybininkas Petras Auštrevičius. Politinis sutarčių „supaprastinimo“ tikslas – gauti daugiau visuomenės paramos tolimesnei integracijai.

Pagrindinės naujovės, kurios pagerins ES institucijų funkcionavimą, yra penkios. Dauguma sprendimų bus primami kvalifikuotos daugumos, o vienbalsiškumo principas paliktas galioti tik keliais atvejais. Didesnę įtaką įgys valstybės, turinčios daugiau gyventojų¹³.

- Valstybių lyderiai balsų dauguma dviejų metų kadencijai rinks ES pirmininkaujančią valstybę, su teise būti perrinkta. Neliks dabartinio pirminkavimo rotacijos principo;
- Penkerių metų kadencijai bus renkamas ES užsienio reikalų ministras, atsakingas už bloko bendrąją užsienio ir saugumo politiką. Tikimasi, kad ši pareigybė padės padidinti ES įtaką pasaulyje;
- Į ES teisės sistemą bus įtraukta Pagrindinių žmogaus teisių chartija, kuri taps privaloma visoms valstybėms narėms¹⁴.

- ES sudaro penkios pagrindinės institucijos: Europos Sąjungos Taryba (EST), Europos Komisija (EK), Europos Parlamentas, Teisingumo Teismas ir Audito Rūmai¹⁵.

ES konstitucinės normos nepanaikina nacionalinių institucijų ir jų veiklos neriboja. ES konstitucijos 58 str. 3 tvirtina, kad „Sąjunga gerbia valstybių narių nacionalinį savitumą, jų konstitucines ir politines struktūras bei jų kompetenciją ir yra joms lojali.“

Mastrichto sutartis, kuri yra įtraukta į EB sutarties II dalies 17–22 straipsnius, nustatė ES pilietybę. Kiekvienos valstybės narės pilietis yra Europos Sąjungos pilietis, o kas neturi pilietybės savo gyvenamoje šalyje, tas negali būti ir ES piliečiu. ES pilietybę papildoma nacionalinę pilietybę, tačiau jos nepakeičia. Kiekviena valstybė narė pilietybę apsprendžia savo kriterijais, t.y. nepažeisdama Bendrijos teisės, nustato pilietybės įgijimo ir netekimo sąlygas, taip kaip ir anksčiau. ES piliečiai turi Mastrichto sutarties numatytas teises ir pareigas, o pagrindinės nustatytos teisės yra šios:

- judėjimo laisvė ir teisė pasirinkti nuolatinę gyvenamąją vietą ES valstybių teritorijoje;
- teisė balsuoti ir būti kandidatu rinkimuose į Europos Parlamentą ir vietos savivaldos rinkimuose savo nuolatinėje gyvenamojoje vietoje valstybėje narėje;
- teisė į diplomatinę ir konsulinę apsaugą;
- teisė kreiptis su peticija į Europos Parlamentą;
- teisė kreiptis į Žmogaus Teisių Teismą Strasbūre.

Kaip matome, teisinėje doktrinoje nėra sąmoningai užsibrėžto tikslo suniveluoti ES piliečius. Čia gali veikti tik aplinkybės, žmogaus charakteris, nacionalinės valdžios politika emigrantų atžvilgiu (ar rūpinamasi švietimu, išėivijos ryšiais su Tėvyne ir kt.).

Taigi ES institucijų veikla visada turėtų pasižymėti dviem kryptimis arba dviem vieningais požūriais. ES teisė nurodo bendras gaires, direktyvas, kuriomis jungia tarpvalstybinio bendradarbiavimo institucijas visose srityse, ir drauge formuoja naujosios Europos žmonių mentalitetą bei gyvenimo būdą. Kitaip sakant, jungia žmones savo dvasioje, papročiuose ir vertybėse. Žymus italų tarptautinės teisės prof. V. Buonomo apibūdina ES vykstančius procesus kaip jungtį, ieškant identiteto, pirmiausiai – teisinio, paskui ekonominio, istorinio ir Europos kultūrinio. Taip įvairume atsiranda vienovė¹⁶.

B. Humanistinės vertybės ir tikslai

ES konstitucija įpareigoja valstybių narių vyriausybės imtis reikalingų priemonių arba netrukdyti įgyvendinti Sąjungos tikslus. 58 str. kalbama apie Sąjungos lojalumą:

1. „Kad užtikrintų šios Konstitucijos ar Sąjungos veiksmų nustatytų pareigų vykdymą, valstybės narės imasi visų atitinkamų bendrų ar specialių priemonių. Jos padeda atlikti Sąjungos uždavinius.
2. Valstybės narės nesiima jokių priemonių, kurios gali trukdyti siekti šio-

je Konstitucijoje nustatytų tikslų ir teisių.“

ES institucijos skatina humanistines ir pažangias vertybes ir bando užtikrinti, kad didieji pasaulio pokyčiai žmonijai būtų naudingi, o ne žalingi. Šiandien nė vienai valstybei nepavyks patenkinti tautų ir asmenų poreikių vien tik laisvos rinkos dėsniais ar atskirais vienos šalies veiksmais. ES valstybių vyriausybės skatina ir finansuoja glaudesnio piliečių bendradarbiavimo programas visose srityse, ypač švietimo ir kultūros.

ES įsteigtos institucijos vadovaujasi humanišku požūriu ir remia tokį visuomenės modelį, kurį palaiko dauguma piliečių. ES konstitucijos išangoje sakoma: „Suvokdamos savo bendrą dvasinį ir moralinį paveldą bei nedalomas visuotines žmogiškojo orumo, laisvės, lygybės ir solidarumo vertybes; patvirtindamos savo ištikimybę laisvės, demokratijos ir pagarbos žmogaus teisėms bei pagrindinėms laisvėms ir teisinės santvarkos principams“... Europiečiai brangina paveldėtas vertybes: žmogaus teises, socialinį solidarumą, steigimosi laisvę, teisingą ekonomikos augimo vaisių dalijimą, teisę į saugomą aplinką, pagarbą įvairioms kultūroms, kalboms ir religijoms, tradicijų ir pažangos harmoniją.

2000 m. gruodžio mėn. Nicoje paskelbtoje ES pagrindinių teisių chartijoje nurodytos visos teisės, kuriomis šiaandien naudojasi ES valstybės narės ir jų piliečiai. Šios vertybės gali suvienyti europiečius. Vienas iš pavyzdžių – visos ES šalys uždraudė mirties bausmę.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Plg. apie ES tikslus: <http://Europa.eu/abc/12lessons/lesion9/indexlt.htm>.
- ² Suvienytųjų Nacijų Organizacijos Įstatai. Tarpautinio Teismo statusas. Atsakingas redaktorius prof. Pr. Kūris. – Vilnius, 1981.
- ³ Plg. apie asmenų judėjimo laisvę: S. Žaltauskaitė-Žalimienė. *Laisvas asmenų judėjimas pagal Europos Bendrijos Teisę: Įsisteigimo teisė*. – Vilnius, 2002, p. VIII.
- ⁴ Per beveik pusę metų Lietuvos gyventojų sumažėjo aštuoniais tūkstančiais. Statistikos departamento duomenimis, birželio mėnesio pradžioje Lietuvoje gyveno 3 437 900 gyventojų – 8 tūkst. mažiau nei metų pradžioje. Lietuvoje ir toliau miršta daugiau gyventojų nei gimsta: 2007 m. per penkis mėn. mirė 17 753 žmonių, o gimė 5000 mažiau – 12 356 kūdikių.
- ⁵ Plg. apie gyventojų migraciją VDU *Socialinio darbo institutas, VŠĮ Šeimos santykių institutas*. Darbo migracijos ypatumai – veiksniai, pasekmės ir tendencijos – Kauno mieste. – Kaunas, 200, p. 6–7.
- ⁶ Ten pat, p. 13.
- ⁷ Ten pat, p. 20, 21.
- ⁸ O. Voverienė. Po didelio triukšmo priedanga dar vienas bandymas užvaldyti valstybę // *Lietuvos Aidas*, 2007 04 24, Nr. 92, p. 9. Cit. „Lietuva neturi jaunimo. Tik 9,4 proc. Lietuvos žmonių nuo 18 iki 30 metų eina balsuoti, atlieka savo pilietinę pareigą. O kur kiti? Dar smurtauja, kasmet padaro per 5000 nusikaltimų. Jų nėra politinėje erdvėje.“
- ⁹ J. Paškevičius. Melo kojos trumpos, arba kam reikalinga Europos Sąjunga? // *Laisvas laikraštis*, Nr. 11, 2003 05 22–06 05. Cit. „O kurgi mūsų lietuviybė, taip sunkiai iškovota Nepriklausomybė – negi visa tai buvo tik tam, kad iš vienos Sąjungos išėję, į kitą įstotume?“ M. Deksnys, P. Tamulionis. Europos Sąjungai – miglota Lietuvos ūkio strategija // *Lietuvos rytas*, Nr. 212, 2001 09 11, p. 10; V. Rubavičius. Gynybinis klausimas – nacionalinio tapatumo savikūra // *Baltijos kelias*, 2006 07 04, p. 13.
- ¹⁰ A. Endriukaitis. Vinco Kudirkos muziejuje. Atsišaukimas. Rankraštis, 2005 01 31, p. 1.
- ¹¹ Iš daugelio galima paminėti nors keletą: VĮ Vertimo, dokumentacijos ir informacijos centras, VĮ Europos socialiniai, teisiniai ir ekonominiai projektai (ESTEP) ir t.t.
- ¹² F. Kairys. Žodžiai smėlyje // *Naujasis Dienovidis*, 1994 05 20, nr. 20, p. 10.
- ¹³ Kvalifikuota dauguma laikoma dauguma, kurią sudaro mažiausiai 55 proc. visų valstybių narių, tačiau ne mažiau kaip 15, atstovaujančių mažiausiai 65 procentams visų ES gyventojų.
- ¹⁴ Plg. apie ES konstitucijos naujoves. Interviu. ES konstitucija ir Lietuva // *Teisės žinios*, 2004.
- ¹⁵ 2014 metais bus sumažintas Europos Komisijos narių skaičius. Ją sudarys dviejų trečdalių visų valstybių narių atstovai.
- ¹⁶ V. Buonomo. L’unita dell’Europa. Tra integrazione e tutela delle identità’ Roma. 2006 La relazione del Professore alla Conferenza a Kaunas: „L’attenzione, dunque, è posta su un concetto di *identità* compatibile con l’elemento giuridico ed istituzionale, ai diversi livelli, locale, nazionale/statale, internazionale, europeo, ma cercando di leggere le diverse situazioni come parte di un percorso unitario e non come momenti separati o addirittura contrapposti.“

B. d.